

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІЧНА ІНТЕГРАЦІЯ У СИСТЕМІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Деркач Т.В

У статті розглянуті основні особливості та наслідки процесу глобалізації, факторів економічного зростання, питання взаємодії великих інтеграційних об'єднань та сусідніх держав у сучасних умовах, північноамериканський досвід регіональної інтеграції, розглядається процес інтеграції України до Європейських економічних структур.

Постановка проблеми. Перехід України до лібералізації зовнішньоекономічних відносин (вільна торгівля та економічна інтеграція) має надзвичайно важливе значення у геоекономічній та майже у геополітичній царині. Успішність розвитку національних економік в умовах глобалізації світової економіки функціонально залежить від участі країн в інтеграційних процесах, що здійснюються на засадах взаємної вигоди, забезпечують більш повне та ефективне використання економічного потенціалу, підвищують рівень конкурентоспроможності та захищеності від негативних коливань кон'юнктури товарних ринків. Інтеграція та глобалізація у їх взаємодії на рівні національної економіки стають актуальною частиною теоретичного та практичного макроекономічного аналізу.

Мета дослідження полягає у розкритті змісту та співвідношення процесів глобалізації і інтеграції у світовій економіці, визначенні переваг участі окремої країни у цих процесах

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Глобалізація це результат досягнення світовою спільнотою певного рівня економічного, культурного та технологічного розвитку. Глобалізація - складний і багатогранний процес, до розуміння і вивчення якого сформувалося безліч підходів. Пильна увага приділяється конкретним наслідкам для національних економік. Останнім часом в науковій літературі з'являється все більше досліджень, присвячених розвитку інтеграційних об'єднань, чинників і передумов їх створення. До них відносять, перш за все, роботи таких авторів як Дергачов В.О., Радзівська С. О., Юхименко В., Клінов В.Г., Комкова О.Г., Давидов А.Ю., Немова Л.А., Портной М.А., Супян В.Б., Соколов В.И., Хорошилов Е.Е. Актуальність даної проблеми визначається впливом угруповань на розвиток національної економіки країн-членів цих об'єднань, на вирішення зовнішньоекономічних і загальногосподарських завдань країн.

Як правило, в роботах західних вчених глобалізація представлена з позитивної точки зору. Відзначається, що кількість негативних наслідків незначна.

Більшість азіатських дослідників зосереджено на вивченні тих можливостей, які глобалізація відкриває перед їхніми країнами. Досліджуються виклики глобалізації стабільності і національного процвітання. Основна увага приділяється проблемі адаптації національної економіки до нових умов. У роботах вчених з азіатських країн набагато частіше, порівняно з їхніми західними колегами, зустрічаються згадки про негативні наслідки глобалізації.

Виклад основного матеріалу. У ХХІ столітті глобалізація стала найважливішою реальною характеристикою світової економіки, сформувалися основні елементи глобальної економіки, хоча різні країни і різні сегменти світової економіки залучені до неї різною мірою.

Розвиток світової економіки в останні роки стикається з очевидними викликами, пов'язаними з наростанням обмежень розвитку і недостатністю ресурсів для сталого зростання, тому вимушена втрата збережених і можливий розвиток коопераційних зв'язків, насамперед у промисловості, одне з найважливіших умов використання наявних ресурсів для забезпечення зростання економіки [5, с. 9].

В суттєвій зміні, незважаючи на наявність безлічі інструментів економічної політики, що знаходяться у розпорядженні економічних інститутів, не існує чіткого розуміння того, за рахунок яких механізмів може бути подолана криза поточної моделі розвитку світової економіки. Нестабільність світової економіки значно ускладнює вибір стратегії довгострокового розвитку окремих країн. Особливо це стосується держав, що розвиваються, які змушені приймати ключові рішення в умовах жорсткого конкурентного середовища, що склалося в результаті глобалізації світової економіки. Прийняття помилкових рішень здатне привести не тільки до поточного зниження конкурентоспроможності економіки, але може мати довгострокові негативні наслідки, що позначаються на рівні життя населення і стійкості економічного зростання [5, с. 13].

Одним з результатів реалізації глобальних ідей в економічній сфері є створення регіональних політичних і економічних організацій, в рамках яких вирішуються проблеми великих регіонів світу (Європи, Північної Америки, Південно-Східної Азії). Це веде до якісної зміни і значного укрупнення суб'єктів глобальної конкурентної боротьби, створюючи нові умови конкуренції національних господарств у новому глобальному контексті. У цьому сенсі глобалізацію можна розглядати як специфічний міжнародний проект, що реалізує інтереси окремих учасників міжнародної конкурентної боротьби [5, с. 12].

Глобалізація за масштабом являє собою більш широке явище, ніж інтеграція або інтернаціоналізація. На відміну від інтеграції глобалізація передбачає взаємопов'язаність і взаємозалежність безпосередньо не пов'язаних між собою частин світового господарства. Наприклад, світова економічна криза 2008-2009 рр. торкнулася і країн, економічно слабо пов'язаних між собою.

Глобалізація світової економіки є результатом розвитку об'єктивно існуючих міжнародних відносин на новому високому рівні. Управління

цих процесів вимагає формування механізмів, що структурують міжнародні взаємини, тобто нових глобальних інститутів. Інституційні рамки мають вирішальний вплив і на те, які саме організації виникають, і на те, як вони розвиваються. Теоретичні та практичні аспекти регіональної інтеграції досить добре досліджені стосовно до Європейського Союзу [5,с.22].

Серед основних наслідків глобалізації, насамперед, слід виділити:

- вихід інтересів національних суб'єктів господарювання за національно-державні кордони, створення і розширення сфери діяльності транснаціональних економічних та фінансових структур;
- перехід приватних державних проблем на новий глобальний рівень, у зв'язку з чим, виникає необхідність врахування світових господарських інтересів для вирішення національних проблем;
- вплив економічної ситуації в провідних країнах на сусідні держави;
- необхідність координації державної економічної і фінансової політики різних країн для досягнення сталого та гармонійного розвитку світу в цілому [8].

В рамках економічного підходу глобалізація розглядається як нова стадія розвитку інтернаціоналізації світової економіки переважно у третинній і четвертинній сферах. Інтеграційні процеси, що розпочалися у вторинній сфері (по-перше у промисловості) набувають експоненціальної динаміки та диверсифікуються у глобалізованому просторі.

Економічне зростання є важливою характеристикою будь-якої країни. У ньому в агрегованому вигляді відображаються різноманітні процеси розвитку продуктивних сил, попит і пропозиція на продукцію галузей, науково-технічна складова еволюції народного господарства і багато інших економічних параметрів.

Розвиток економічної теорії по шляху поглиблення аналізу сутності та чинників економічного зростання останнім часом все більше йде в напрямку розгляду таких груп найважливіших факторів розвитку національних економік, які охоплюють найбільш суттєві сторони економічної динаміки. Крім традиційних структурних аспектів, важливу змістовну роль в аналізі факторів економічного зростання відіграють також фактори соціальної і політичної стабільності, стану навколишнього середовища, зрілості ринкових інститутів, тобто всього того, що може бути розглянуто як «інституційні чинники».

Важливим залишається питання про те, яким чином та чи інша країна може співпрацювати з великими інтеграційними об'єднаннями для підвищення своєї конкурентоспроможності. [5,с.20].

В сучасних умовах питання взаємодії великих інтеграційних об'єднань та сусідніх держав не обмежується бінарним вибором між приєднанням і неприєднанням до існуючих економічних союзів. Для різних країн можуть бути запропоновані різні формати взаємодії, які залежать від структури економік, порівняльних переваг та інтересів взаємодіючих сторін.

Аналіз світового, та європейського досвіду взаємодії регіональних інтеграційних об'єднань з окремими країнами показав, що всі вони можуть

бути умовно розділені на шість основних різновидів співпраці та співробітництва:

- співпраця ЄС з Норвегією та Ісландією - угода про Європейської економічної зони (ЄЕЗ): підписання всеосяжної угоди з урахуванням особливого інтересу в риболовецькій галузі та сільському господарстві.

- співробітництво ЄС із Швейцарією - досвід двосторонніх секторальних угод: підписання двосторонніх секторальних угод з урахуванням особливого інтересу Швейцарії в банківському секторі.

- співпраця ЄС з країнами Східної Європи та Південного Кавказу - угоди про партнерство і співробітництво, плани дій в рамках Європейської політики сусідства, програма ЄС «Східне партнерство»: у перспективі розглядається створення поглиблених і всеосяжних зон вільної торгівлі, переговори по яким для ряду країн вже почалися.

- співпраця ЄС з країнами Середземномор'я - угоди о Євро-Середземноморської асоціації, плани дій в рамках Європейської політики сусідства: рух по шляху до максимально короткій з обох сторін інтеграційної дистанції: створення всеосяжної євро-середземноморської зони вільної торгівлі.

- співпраця ЄС з балканськими країнами - нерівноважний формат на шляху до повного приєднання: нерівноважний стан у довгостроковій перспективі переходить або в співпрацю без приєднання, або в повноцінне членство.

- співпраця ЄС з країнами Африки, Карибського басейну та Тихоокеанського регіону (АКТ): перехід від режиму преференцій для колишніх колоній до угод про економічне співробітництво, що ґрунтується на принципах СОТ, шляхом підписання угод про економічну співпрацю і створення ЗВТ з довгим перехідним періодом [9,с.6].

З північноамериканського досвіду впливає важливе методологічне положення, яке полягає в визнанні багатоваріантності та різновекторності економічної і політичної інтеграції. Економічні фактори майже завжди підштовхують до посилення інтеграції, тоді як неекономічні можуть діяти в будь-якому напрямку. Наприклад, політичні сили можуть твердо виступати за більш тісну інтеграцію, якщо цього вимагають інтереси безпеки, як це було у повоєнній Європі. З іншого боку, ці ж сили можуть виступати і як обмежувач інтеграції, оскільки її поглиблення таїть у собі загрозу для культури, національних традицій, політичної незалежності і державного суверенітету більш слабкого партнера. В результаті, «завдання національного уряду малої країни полягає не в тому, щоб відкидати економічну взаємозалежність, яка дуже вигідна суспільству, а, швидше, в тому, щоб мінімізувати її неекономічні втрати» [8,а 68].

Під економічною інтеграцією західними дослідниками о розуміється - «будь-яка система, що складає основу для систематичних і повторюваних трансакцій, які розширюють рамки економічної взаємозалежності» на відміну від «співпраці» - «одиничних актів або короткосерійних економічних трансакцій, наприклад, продажом Канадою зерна Китаю або актів надання допомоги». Але якщо перше визначення особливих питань не ви-

кликало, то друге, яке мало узгоджується з першим ініціювало дискусію, в ході якої зміст інтеграції було уточнено: ознакою, що відрізняє, партнерів, які інтегруються від інших політичних систем, була названа поступова трансформація (перетворення, злиття) двох або більше держав (або окремих національних ринків) в якусь нову і більш широку спільність [8,с. 63].

В той же час «економічна інтеграція - це термін, що використовується для опису розширення економічних зв'язків або взаємозалежностей між або всередині географічних районів» [8,с.65]. Такими районами можуть бути субнаціональні утворення (тобто провінції або штати), країни або групи країн, а інтенсивність економічних зв'язків може визначатися торговими потоками (експортом та імпортом), переливом капіталу (прямого і портфельного), рухом робочої сили і передачею технологій. Крім того, можуть мати місце інституційні та соціальні прояви інтеграції, як то: конвергенція регулюючих норм і законодавчої бази у сфері комерційної діяльності, ключових компонентів соціальної політики, споживчих смаків і уподобань і навіть мови і культури.

Одночасно з цим сформована структура економіки кожної країни є базою, на яку буде спиратися будь-яка конструктивна економічна стратегія.

Значні проблеми розвитку пов'язані з особливостями окремих секторів економіки, стан яких може обмежувати можливості економічного зростання. Розуміння проблем окремих галузей, їх потенційних можливостей сприяє підвищенню загальної якості економічної політики, вибудовування усвідомлених дій щодо розвитку окремих галузей і виробничих комплексів.

Деякі фахівці бачать у поглибленні інтеграції експансію по лінії торгівлі, експорту капіталу, міграції робочої сили, вивезення технології і діяльності ТНК.

При цьому в умовах існування «разновеликої діади» молодший партнер може отримати від участі в зоні вільної торгівлі не менше вигід, ніж старший. До факторів сили молодшого партнера зазвичай відносять наступні: 1) володіння монополією на який-небудь вид ресурсу, який потребує старший партнер (наприклад, енергоресурси або прісна вода); 2) стратегічне положення території; 3) порівняльна легкість, з якою молодший партнер з-за своєї невеликої величини і порівняно більшої важливості для нього відносин зі старшим партнером може мобілізувати ресурси на державному рівні і сформулювати логічну послідовну переговорну позицію; 4) здатність грати на протиріччях між урядом країни та інтересами бізнесу цієї держави. Вже на ранніх стадіях інтеграції можливе досягнення стійкої міжнародної соціальної рівноваги (*international social equilibrium*) [8,с.68].

Навіть на «верхніх поверхах» інтеграції діють різноспрямовані сили, які виступають як «за», так і «проти» її проведення. До числа головних факторів, що визначають вектор цієї взаємодії, відноситься поточний стан міжнародної системи; відносини між елітами двох країн, що інтегруються; відносини між елітами і народними масами всередині кожної з них; спів-

відношення між провідними політичними партіями у кожній країні [8,с.67].

Економічна інтеграція володіє відомим потенціалом в збільшенні ефективності економіки і добробуту країн, що об'єднуються в регіональні блоки, однак далеко не всім вдається реалізувати його повною мірою.

Так, результатом співпраці у рамках НАФТА можна рахувати прискорене зростання продуктивності в низкотехнологічних галузях промисловості і перерозподілу ресурсів на користь високотехнологічних галузей у рамках угоди [3,с.69]. Необхідно відзначити, що регіональне об'єднання НАФТА все ще обмежується економічними аспектами інтеграції. Якщо до набирання чинності договору НАФТА канадська зовнішньоекономічна політика орієнтувалася на три напрями, а саме США, Європа і Азіатсько-Тихоокеанський регіон, то тепер її четвертим напрямом стали країни Латинської Америки, шляхом розширення торгівлі з Мексикою. В результаті вступу в НАФТА Канада дістала відкритий доступ на мексиканський ринок канадських товарів, послуг і інвестицій, зростання обсягу продажів і експортної різноманітності, збільшення зацікавленості іноземних інвесторів. Також, в результаті ухвалення НАФТА прискорилося регіоналізація Канади. Мексика після вступу в НАФТА досягла позитивного сальдо в бюджеті, зменшення інфляції, зростання іноземних інвестицій, перегляду термінів погашення зовнішнього боргу [4,с. 171].

Забезпечення ефективної національної економіки в Україні за допомогою інтеграції можливо при вирішенні ряду питань, а саме: по-перше в Україні немає єдиної загальнонаціональної стратегії реалізації пріоритетних завдань міжнародної економічної інтеграції, яка спиралася б на консолідоване розуміння економічних відносин (мети, курсу, цінностей економічної інтеграції) та поєднувалася із суспільним розумінням економічної доцільності обраного курсу, спираються не на обґрунтовані економічні розрахунки, а на суб'єктивне ставлення до окремих складових зовнішнього вектору економіки; по-друге, найбільшою вадою розвитку інтеграційних трансформацій України є низька ефективність національної економіки, що зумовлено браком дієвих реформаційних заходів із модернізації та адаптації до сучасних критеріїв і перспектив міжнародного поділу праці, а також розбудови підприємницької ініціативи; по-третє, є проблеми з науково-технологічною й інвестиційною активністю вітчизняних підприємств; по-четверте, Україна значно відстає у втіленні стратегічних ініціатив з економічної інтеграції, у створенні спільних науково-технічних просторів з провідними державами світу, а також у розвитку вітчизняних науково-технічних парків; по-п'яте, недостатнє використання прагматичного підходу в економічних відносинах з окремими партнерами, зокрема, ускладнення економічних стосунків із Російською Федерацією. [1].

Варто враховувати успішну зовнішньоекономічну співпрацю окремих регіонів України з країнами Євросоюзу. Так, понад 40 відсотків експорту до ЄС дають 12 українських регіонів; стільки ж імпортують із ЄС 13 регіонів України. У цьому зв'язку можна говорити про появу умов для асоційованих стосунків із тими групами країн Євросоюзу, які найактивні-

ше залучені до взаємовигідної двосторонньої співпраці. Схожа ситуація складається з країнами СНД, проте обсяг інвестицій і рівень загального розвитку технологій свідчить на користь ЄС. Так, у 16 регіонів найбільше зарубіжних інвестицій надходить із ЄС, з СНД - в чотири [1].

На жаль, Україна не може визначитись щодо своїх інтеграційних пріоритетів, зокрема це спричинено політизацію питання. У суспільстві переважають дві думки: інтегруватися з країнами, які входили до складу СРСР, перш за все з Росією, або, навпаки, відійти від РФ і розвивати більш тісні стосунки з європейськими країнами, насамперед із Європейським Союзом. Наведені вектори часто подаються як взаємовиключні, це призводить до невизначеності та непослідовності у політиці держави щодо її інтеграційних пріоритетів, що негативно впливає на розвиток країни, оскільки невизначеність має свої альтернативні витрати, які можна виміряти у втрачених інвестиціях. [10, с. 11]. Лише свідомий вибір Україною напряму політики, яка уникатиме однобічної орієнтації на один із центрів, позбавить конфронтації. політика України повинна формуватися таким чином, щоб забезпечити одночасно взаємовигідні економічні зв'язки з країнами- членами ЄС, РФ і іншими країнами СНД, а також не забувати про розширення своєї присутності на ринках азійських країн, насамперед КНР і Індії, а також на американському континенті (США, Канада, Бразилія та ін.) [10, с. 11].

Динаміка розвитку інтеграційних процесів між Україною і країнами ЄС, що розрахована за допомогою коефіцієнта інтеграції (дезінтеграції) [7, с. 78], свідчить про наявність тенденції до зменшення коефіцієнта інтеграції між Україною та країнами ЄС з 1,063 до 0,97, тобто тенденції до дезінтеграції України з країнами ЄС у торгівлі товарами. Товарна структура експорту України в країни ЄС (її основа — сировина та напівфабрикати) потребує рішучого зрушення у бік збільшення обсягів продукції із значним обсягом доданої вартості. Участь України на європейських ринках наукомісткої високотехнологічної продукції має бути значно посилена. На відміну від експорту, основу імпорту товарів країн ЄС до України складає продукція із значним обсягом доданої вартості — фармацевтична продукція, полімерні матеріали, пластмаси, котли, машини, апарати і механічні пристрої, електричні машини і устаткування, наземні транспортні засоби, крім залізничних. Найбільшу питому вагу має продукція машинобудування. Проте значну частину імпорту продукції машинобудування складають наземні транспортні засоби, крім залізничних, а по суті — легкові автомобілі, які мало сприяють підвищенню технологічного рівня промисловості України [7, с. 79]. Динаміка розвитку інтеграційних процесів між Україною і країнами ЄП свідчить, що спостерігається тенденція до зростання коефіцієнта інтеграції між Україною та країнами ЄП у період з 2001 по 2010 рік з 0.91 до 1.14, у 2012 - 0.95, тобто тенденція до інтеграції України з країнами ЄП. У цілому, країни ЄП є основними споживачами продукції машинобудування України. Так, у 2012 р. країни ЄП імпортували: 71,6 % експорту України інструментів, ножових виробів; 71,5 — інших виробів з недорогоцінних металів; 68,5 — котлів, машин, апаратів і меха-

нічних пристроїв; 41,8 — електричних машин і устаткування; 89,3 — залізничних або трамвайних локомотивів, шляхового обладнання; 83,0 — наземних транспортних засобів, крім залізничних; 21,6 — аеронавігаційних або космічних апаратів; 26,5 — плавучих засобів морських або річкових; 58,3% — приладів і апаратів. [5,с.80]. У 2012 р. Білорусь, Казахстан і Російська Федерація спожили 64,6 % усього українського експорту високотехнологічної продукції (коди товарів згідно з УКТЗЕД — 82—9і)1. 64,9 % реалізованої у 2011 р. підприємствами України за кордоном інноваційної продукції було спрямовано в країни СНД. [7,с. 80-81].

Висновки та пропозиції. Ефективність державної політики, націленої на активізацію інтеграційних процесів залежить від багатьох факторів як суб'єктивного так і об'єктивного характеру. Вибір методів та механізмів реалізації такої політики потребує урахування результатів детального аналізу факторів та обмежень, нових економічних реалій, що визначають особливості в розвитку інтеграції та мотивації її учасників. При цьому базові положення теорії міжнародної інтеграції, урахування загальних закономірностей у розвитку економічної інтеграції - важлива умова вибору адекватних кроків по реалізації задач інтеграції. Хід економічної інтеграції - процес етапний, що характеризується своїми закономірностями в подоланні відмінностей між економічними системами і формуваннями умов для інтеграції.

Тому в основі розробки кроків по поглибленню інтеграції повинен лежати комплексний та системний аналіз макроекономічних показників соціально-економічних характеристик інтегруючих сторін. Все це передбачає дослідження тенденцій їх розвитку, оцінку структури їх виробництва та торгівельного балансу, розвиток виробничої кооперації, розмір інвестиційних потоків та інших параметрів та індикаторів стану економіки.

Література:

1. Богданович І. Зовнішньоекономічні чинники євроінтеграції України / І. Богданович // Віче. - №20, 2010 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/2237/>
2. Дергачев В.А. Геоэкономика Украины.- (теоретические и прикладные основы). Научная монография. — Одесса: ИПРЭЭИ НАНУ, 2002. - 244 с. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://dergachev.ru/book-15/index.html>
3. Деркач Т.В. Інноваційний розвиток країн НАФТА в умовах глобалізації світової економіки / Т.В. Деркач // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова, - Серія 18.- Вип. 10, 2010.- С. 67-75
4. Деркач Т.В. Особливості економічної інтеграції країн-членів НАФТА / Т.В. Деркач // Механізм регулювання економіки,- №4, 2010.- С. 165-172
5. Ивантер В.В., Геец В.М., Шинкарук Л.В., Широу А.А., Ясинский В.А., Анисимов А.М. Экономическая и технологическая кооперация в разрезе секторов ЕЭП и Украины / В.В. Ивантер, В.М. Геец, Л.В. Шинка-

рук, А.А. Широв, В.А. Ясинский, А.М. Анисимов // Евразийская экономическая интеграция Научно-аналитический журнал, - № 1, 2014. - С.7-32

6. Комкова О.Г. Развитие теории международной экономической интеграции в Канаде / О.Г. Комкова // США-Канада: экономика-политика-культура, - №6, 2010. - С. 63-78

7. Радзієвська С. О. Україна між ЄС та ЄП в умовах глобальної Нестабільності / С. О. Радзієвська // Міжнародна економічна політика, - №1. 2013. - С. 63 - 86

8. Система Индикаторов Евразийской Интеграции ЕАБР 2009. - Алматы, 2009. - с. 160 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.eabr.org>

9. Таможенный союз и соседние страны: модели и инструменты взаимовыгодного партнерства. Центр интеграционных исследований Евразийского банка развития- Санкт-Петербург, 2013. - 80 с.

10. Юхименко В., Месяц Т. Інтеграційні пріоритети України в контексті світових трансформаційних процесів / В. Юхименко, Т. Месяц // Вісник КНТЕУ.-№2, 2013. - С. 5-17

Abstract

Derkach T.V.

Regional economic integration in the globalization of the world economy

The article considers the main features and consequences of the globalization process, factors of economic growth, the interaction matter of large integration organizations and neighbouring States in modern conditions, the North American experience of regional integration, examines the process of Ukraine's integrating into European economic structures.